

»Kako strašno je bilo biti Slovenc in kristjan [...] bilo je sploh strašno biti človek.« Alojz Rebula med krščanstvom in slovenstvom

Marija Stanonik¹

Izvleček

Vsestransko ustvarjalni Alojz Rebula je slovenstvo in (krščansko) duhovnost literarno vključeval v svoj žanrsko pestri pisateljski opus tako rekoč kot nosilni vrednoti in tako sta sčasoma postali javno prepoznavni lastnosti njegovega osebnega habitusa. Zaradi omejenega prostora njuno konceptualizacijo in razvoj v celotnem Rebulovem opusu tu zastopa le roman *Nokturno za Primorsko* (2005).

Ključne besede: Alojz Rebula, roman *Nokturno za Primorsko*, slovenstvo, duhovnost, krščanstvo.

Abstract

The versatile and creative Slovenian writer Alojz Rebula literarily incorporated Slovene and (Christian) spirituality into his genre-diverse writing oeuvre as the core values, and they eventually became publicly recognizable features of his personal habitus. In the present discussion, due to the limited space, only the novel *Nocturne for Primorska* (2005) represents their conceptualization and development in Rebula's entire oeuvre.

Key words: Alojz Rebula, novel *Nokturno za Primorsko*, Slovenianness, spirituality, Christianity

¹ Redna članica SAZU, etnologinja, literarna zgodovinarica in teologinja. Upokojena red. prof. slovenske književnosti na FF v Ljubljani in Mariboru, znanstvena svetnica na ISN (ZRC) SAZU, avtorica številnih temeljnih teoretičnih in empiričnih člankov, razprav in monografij s področja slovstvene folkloristike idr.

Uvod

Alojz Rebula v več romanih tematizira nasilne režime, ki so v 20. stoletju zadeli Slovence, še posebej tiste, ki so po rapalskem sporazumu leta 1921 prišli pod Italijo. Med najbolj reprezentativnimi je roman *Nokturno za Primorsko* (2005), saj v njem izpostavljeno literarno osebo doletijo vsi trije totalitarni sistemi: fašizem, nacizem, komunizem. V prvem prestane zapor z mučenjem in pozneje konfinacijo, v drugem okusi koncentracijsko taborišče v Dachauu in v tretjem ga dočakata sumničenje in smrt, ko se po osvoboditvi poln pričakovanj vrne v domovino. V ozadju zgodbe je mogoče prepoznati tragično življenje primorskega mučenca Filipa Terčelja.²

I. FAŠIZEM

Zgodba se odvija od časa, ko pride v času fašizma nekako od leta 1930, »v osmem letu fašistične ere« (5, 9³) na novo službeno mesto na podeželje kaplan Florijan, in to na svojo prošnjo, ker se boji, da bi v mestu izgubil vero.

Skladatelj Vodopivec⁴ namigne sosedu, da mu bo novi kaplan najbrž delal »probleme«, in to s »slovenstvom« (5). Florijan Burnik,⁵ neposreden, kot je, župniku prizna, da je vihrav. Prostodušno mu zaupa, da ne ve, ali pri njem zmaguje resnica ali ljubezen (8). Za novomašniško geslo si je izbral Tomažev vzklik: *Moj Gospod in moj Bog!*« (44), ki odstira njegovo iskano osebno vero.

Župnik Melhior Galant je umirjen, zadržan, gosposkega obnašanja, učen, prevajalec francoskih katoliških pisateljev, mnogim duhovni voditelj. Legalne okupacijske oblasti noče izzivati. Slovensko bit živi navznoter; vse od nastopa fašizma »ni bil vzdignil roke v rimski pozdrav, a tudi prekucuštva ne zganja« (5). Zato se v pomenkih med njima kmalu odkrije »prijateljska razlika« (171).

»Slovenstvo je bilo duhovnemu svetovljanu duh, njemu, Florijanu, pa kri. [...] Svojevrstno, obvladano, distancirano, aristokratsko slovenstvo v primerjavi s Florijanovim nezmernim, hudourniškim [...] Njemu, Florijanu je bil zapisan boj ...« (22).

1. Slovenstvo

Edini tradicionalni prostorski atribut slovenstva v tem Rebulovem romanu je lipa: »S svojo senco je dajala ganku nekakšno zeleno intimnost. Skozi veje, če so se

² Zelo verjetno je pisatelj tudi nekatere druge osebe upodobil po živih modelih..

³ Glede na to, da se obravnava nanaša samo na eno Rebulovo delo *Nokturno za Primorsko* (2005), so v navedkih v oklepaju navedene samo pripadajoče strani.

⁴ Po vsej verjetnosti upodobljen po živem modelu skladatelja Vinka Vodopivca (1878–1952).

⁵ Morda se zato piše Burnik (< burja)?

premikale, se je na vzhodu prikazoval Nanos.« (7) Drugi, izrecno primorski je Nanos, najbrž ne naključno omenjen, saj je bil simbol tigrovcev.⁶

a) Jezik

Strinjata se, kako »čudovito [je], da se je Gospod hotel roditi kot sin [...] malega in okupiranega naroda« (22). Ob župnikovih besedah, da bi se slovenski kristjan prevzel, če bi se te veličine zares zavedel, Florijan osupne:

»Naš narod je pribit na križ. Slovenščina je morala celo z grobov kaj šele iz šol in tiskarn. Naj na tej Golgoti samo gledamo« (9)? Župnik ni pustil, da bi ta bolečina »obsedla« tudi njega. Prostodušno je zatrdil, da je Cerkev po prisilnem odstopu nadškofa Sedeja pod nacionalističnim naslednikom še vedno Kristusova. Kaplan pa se je razjokal kakor takrat, ko so na bazoviški gmajni streljali Bidovca, Marušiča, Valenčiča in Miloša. S kom naj se posvetuje, ali Vatikan res ravna evangelijsko? Kako naj se obnaša, da bo ostal zvest Cerkvi in narodu (23, 24)?

Na Nanosu je zagorel kres v spomin na obletnico usmrtitve omenjenih štirih tigrovcev na Bazovici. Oblast je ostro ukrepala in je veliko narodnjakov prijela, tudi kaplana Florijana. Obveščena je bila o vsem: da je oznanil mašo zadušnico za štiri umorjene, da uči otroke pisanja in branja v slovenščini, da izdaja spričevala o tem, da prepoveduje pozdravljati po rimsko, da je osnoval mladinski pevski zbor, da deli slovenske knjige in zavrača italijanizacijo priimkov, da je postal poverjenik Goriške Matice in Mohorjeve družbe.

Prepeljali so ga v zapor v Kopru, kjer je bil pri zaslišanjih podvržen do blaznosti strašni torturi. Poleg tega je moral v celici pred komunistom Ferdom Grudnom zagovarjati lasten duhovniški status in narodnostno držo ter se otepati pripomb na račun socialnega nauka Cerkve. »Kaj bo torej z nami, Slovenci v Italiji?«

»Prekucneš kapitalistični družbeni red [...] pa je nacionalno vprašanje samodejno rešeno« (28).

Florijan njegove ravnodušnosti do izginjanja Slovencev kot naroda ni sprejemal. Rad si je zamišljal, da razsežnost, »ki tako usodno pogojuje človeka v času, ne bo popolnoma izpuhtela« »niti onkraj časa« (28).

Prisilni odstop nadškofa Sedeja, ki ga nasledi največji nacionalist med italijanskimi duhovniki v škofiji, v Florijana zavrti z vprašanjem: »Je Cerkev, ki pošilja v našo čredo takšnega volka, še Kristusova« (23)? »Kje je bil Kristus, če se je Cerkev, kateri je on pripadal, uklonila Antikristusom tega sveta« (33)?

S kaplanom se želi srečati istrski renegat učitelj Pingerotti. Pri njihovih pisnih izdelkih učitelj opaža interferenco med slovenskim in italijanskim črkopisom:

⁶ Člani organizacije TIGR (kratica: Trst, Istra, Gorica, Reka) so se tudi z orožjem ilegalno upirali nasilni italijanizaciji Primorske.

Narekujem na primer besedo *scena*. Ko potem nareke pregledujem, kaj najdem? Namesto besede *scena* nekaj absolutno neitalijanskega, neki *sena* brez črke c, a s strešico s. Isto velja, če narekujem na primer *cena*. Nad c najdem spet strešico. Odkod so vzeli tiste strešice, sem jih vprašal. Eden ali dva, ne vsi, čeprav so bile strešice pri vseh, sta odgovorila, da pri gospodu kaplanu ... (14).

Od tod samoumevno zahteva: Dejansko je lahko pedagogika samo ena, državna. [...] (T)ukaj bi moralo priti v poštev, če že ne sodelovanje, pa vsaj spoštovanje predmetnih meja.

Florijan se na tihem muza. Vsaj strešice naj otroke spominjajo, da so Slovenci.

Učitelj ga posvari, da je slovenščina »prepovedan jezik«, a kaplan se upre: »Bog, moja avtoriteta, mi ga ni prepovedal. Škof, moja druga avtoriteta, tudi ne.«⁷

Župnik ne bi izzival: »Upirati se, ja. [...] A rajši na tihem, podzemno, s silo korenin ...« (15) Taka pasivnost Florijanu ne ugaja:

Iz korenin je bilo treba navzgor. Zakaj ne iti navzgor, v deblo in veje, v zajem neba in sonca? So bili mar primorski Slovenci kakšna azijska nomadska skupnost? Niso bili evropski kristjani 20. stoletja že štiri stoletja s Svetim pismom v svojem jeziku (15)?

Florijan se odloči obiskati vizitatorja Pasetto, ki zastopa interese fašistične vlade. »Cerkev bo branila jezik vaših ljudi, dokler se ne naučijo italijanščine,« je v diplomaciji utrjeni kapucin vzvišen do kaplanovih jedkih in bolečih pritožb, ki dosežejo vrh v ugotovitvi: »Vatikan nas dejansko razkristjanjuje ...« (17, 18).

Na vožnji v konfinacijo ga eden od spremljevalcev v civilu nagovarja, naj se odreče slovenščini in »obskurno govorico zamenja za slaven [italijanski] jezik. Kulturo vipavske vasi za kulturo dvajsetih italijanskih univerz« (77). Drugi je nepoučen ali piker: »Bo treba sto let, da italijaniziramo tiste njihove doline? Ne šol nimajo ne tiska. ...« (78), kar je seveda krivično natolcevanje.

Kapucini ga kot »upornega duhovnika« brez denarja kmalu s ponižanjem odpravijo, zato prebije noč v parku. Šele policijski komisar mu pomaga najti bivališče, potem ko ga je z latinskimi liturgičnimi odlomki preizkusil, da je res duhovnik. Tudi funkcionar javne varnosti, pri katerem se je moral zglasiti vsak dan, mu očita, da se upira italijanizaciji.

»Duhovnikom nam gre predvsem za to da učimo mlade verouk v materinem jeziku in da v cerkvi uporabljamo materin jezik« (83)!

Svojo zahtevo utemeljujejo na naravnem pravu. Omenjeni funkcionar je končal pravno fakulteto v Neaplju, a o kakšnem naravnem zakonu ne ve nič. »Pač o državnem zakonu. Nič zunaj države, proti državi, vse za državo.«

– Ali je vredno na tem svetu jemati karkoli tako strašno zares?

⁷ Nadškof Sedej s sufraganoma v Trstu in Poreču je bil določil, naj se verouk izvaja v materinščini otrok. (14–15)

– Z vidika tega sveta ni vredno. Pač pa z vidika večnosti (83), ostaja trden Florijan, kot pri prerekanju s Ferdodom, pri katerem je bilo zaznati podobno lahkotnost: »Prekucneš kapitalistični družbeni red, pa je nacionalno vprašanje samodejno rešeno.«⁸

Da ni hotel biti »nacionalist«, je prav, toda tudi narodnjak ni hotel biti. »Nacionalist« tudi Florijan ni hotel biti. »A kako naj se Slovenec počuti tujca med Slovenci?«

– Narodnost zame ni prva, je rekel Florijan.

– Kaj vam je pred njo?

– Večnost! (28)

b) Večnost

Že v prvih pogovorih ga je župnik preizkušal:

– Jezik ni večnostna kategorija.

– A je z večnostjo v najtesnejši zvezi, če v njem lahko molimo in preklinjamo, govorimo resnico in lažemo, ali ne?

– Ti presneti Slovenec, ki bi slovenščino prenesel celo v večnost (21).

V hierarhiji vrednot kaplan ne nasprotuje župniku, ki zagotavlja: »Teološko je vera nedvomno nad narodom, saj veri gre za večnost, narod pa je proizvod zgodovinskega časa« (22).

Florijanu je odsvetoval sprejeti pridigo v Komnu, a kaplan je vztrajal, ker da je Kras še bolj pod udarom italijanizacije kot Vipavska dolina. Njen začetek je zmotilo skandiranje v italijanščini. Vzdržal je in nadaljeval: Prišli smo sem k Materi Božji Obršljanski – ... zaradi večnosti:

Kaj je večnost? To je, kakor če gledaš morje, kjer se v dalji preliva v nebo. In večnost je takšen preliv našega življenja v nebo. To je obzorje onkraj naših let in mesecev, onkraj naših računov in skrbi, onkraj našega trpljenja. Dragi Kraševci, kadar rečemo 'Verujem v vstajenje mesa,' verujemo prav to, v večno življenje naših duš in naših teles. A če je to res, potem nič ni pomembnejše od večnosti, nič ni večje, nič dragocenejše ... (64).

Čemu naj se človek žene za čemerkoli, če je pomembna samo večnost. ... Ker ti ta neprecenljiva večnost ne bo padla sama od sebe za klobuk. Moral si jo boš zaslužiti. Prav s tem, kar delaš. Prav s tem, čemur živiš. S časom in prostorom, ki sta ti dana.

Zvestoba Bogu je zvestoba vlogi, ki ti jo je v življenju dal. Kraševce, to je zvestoba tvojemu Krasu. Njegovi zemlji. Sporočilu te zemlje. Njenemu življenjskemu slogu. Njenemu jeziku.

⁸ »Ganljivo je bilo gledati tisto ekstatično Ferdovo vero: vero v svet brez izvirnega greha in zato prepoln vseh možnosti bodočega raja – samo prekucniti je bilo treba kapitalizem ... Za tisto svojo vero bi se bil dal streljati« (28).

Ja, večnost si bomo zaslužili z našim vsakdanjim življenjskim pehanjem. To, naj bo še tako malo vredno, se bo ob Božjem dotiku iz pepela ničevosti spremenjalo v zlato večnosti. Ta dotik, to je milost. To je tista skrivnostna elektrika, ki prešinja naše ure in naša dela z večnostnim tokom. Tako postane večnostno vse, kar delamo. Ja, večnosten postane tudi ta slovenski jezik, v katerem zdaj govorim. Večnosten kakor vsi jeziki sveta, ne več ne manj. Zato neprecenljiv, kakor vse naše delo, vaše oranje in kopanje, vaše delo v vinogradu in kamnolomu. Ja, sredi samih neprecenljivosti živimo, saj nam vsaka tostranska sekunda ustvarja novo večnost ... (64).⁹

To je moderna pridiga kaplana Martina Čedermaca.¹⁰ Vanjo je pisatelj spretno vključil vprašanje materinščine. Rebulova oporoka za današnji čas!¹¹

2. Krščanstvo

Krščanstvo stoji in pade s Kristusom. Vstopna točka zanj je duhovnost, ki je pojmovno širša od vere; je zavedanje, zavedanje za obstoj biti, čudenje. Tega je kaplan Florijan skušal vcepiti že otrokom: »Načuditi se tem hribom, temu nebu: to!« Lahko vsega tega ne bi bilo, pa je. Je! Slava Očetu in Sinu in Sve-temu Duhu« (10)! Pri spuščanju na senenih saneh v dolino se je zazrl v oblake in se spraševal, kakšna bo posmrtna prihodnost. Ali bo prerojenje zajelo tudi nje, stvarstvo (12).

Še bolj kakor oblaki podnevi so ga ponoči navduševale zvezde, morda po Kantovem zgledu:¹² »noč, noč iz gozda in *zvezd* ga je vizijsko navdihovala« (117).

a) Kristus

»Kaj bi ostalo, ko bi na njegovem obzorju zatonila zvezda, od katere je živel, Kristus« (32)? Florijana obhaja srh, da bi ga izgubil. Z njim bi izgubil smisel, ki ga ohranja pri življenju. In to sploh ne kot Beseda, temveč na način Evharistije.¹³

Najbolj neposreden je po poraznem srečanju z vizitatorjem Pasetto, ki na njegove zaupne prošnje za slovensko besedo (vsaj!) v Cerkvi izjavi: »Cerkev bo branila jezik vaših ljudi, dokler se ne naučijo italijanščine« (18). Florijan ga posvari, da

⁹ Pridigo je začinil z odlomkom iz brevirja za tisti dan: v latinščini tedaj: Nič se ne bojmo tega, kar bomo morali pretrpeti, ampak ostanimo zvesti do smrti. Bogu in Krasu (64–65).

¹⁰ France Bevk, *Kaplan Martin Čedermac* (1938).

¹¹ Na vožnji domov so mu v mraku razpeli žico čez pot. Padec je razumel kot kazen, da ni poslušal župnika ali kaj drugega ni bilo prav v njegovem delovanju, učenju, govorjenju, spovedovanju? Spovednice se je nekako bal, odkar jo je italijanska učiteljica Concetta izrabila, da mu je izpovedala ljubezen. Med molitvijo je zaspal. Na srečo so ga našli še dovolj zgodaj in odpeljali v bolnišnico.

¹² Prim. njegovo najbolj znano izjavo, kaj mu pomeni zvezdno nebo in moralni zakon (Stres 2018: 409).

¹³ Rebula nikjer ne zapiše: Jezus.

tako stališče kakšnemu duhovniku lahko omaje vero, a vatikanski odposlanec ne doume bolečine slovenskega duhovnika in ostaja strogo služben. Tako rekoč kazensko ga opominja k izpolnjevanju duhovniškega minimuma.¹⁴

Po neuspešnem pogovoru s tujim cerkvenim dostojanstvenikom išče tolažbo pred tabernakljem:

Pozdrav, večni prijatelj. Samo pozdrav, drugega ne zmorem. V meni je več kot žalost. V meni je nekaj getsemanskega. Strah, da neham verjeti Vate. Groza, da izgubim Tebe. Kako naj živim brez Tebe?« [...]

Vse do tistega hipa je s Cerkvijo verjel, da je bil tam On, Živi, Vsemogočni, Vseljubeči ... Pa ne sam, ampak v glori in nevidne milijardne nebeške garde. In zdaj? Stal je pred tabernakljem, trpel, krvavel, vpil, od tam pa nič, molčanje.¹⁵

Že je prižigal motor, ko ga je prijelo, da bi se vrnil v cerkev, stopil pred tabernakelj in rekel ultimativno: 'Povej: si tu ali nisi?' A je pognal. Nevidno ni sprejemalo ultimativov, tega se je tudi v tistem blodnem trenutku zavedal (20).¹⁶

b) Vera

Šele srečanje z Ivanom Bricem po nadškofovem pogrebu na Sveti gori je kaplana Florijana ozdravilo dvoma v »Cerkev in krščanstvo, samo večno Ljubezen«: »Težke kmečke roke od kopanja in košnje, nekakšna angelska zvestoba narodu, pogled iz praksiškanskih globin« (24).

Srečanje z njim ga je navdihnilo, da bi poiskal Virgila Ščeka – Gilda. Po vrnitvi iz zloglasnega koprškega zapora se odpravi k njemu v skrajni nevarnosti, da izgubi vero (30).

¹⁴ »Ali dovolj molite? [...] Molitev. Premišljevanje. Ponižnost. Pa kakšne dobre duhovne vaje vam ne bi škodile ...« (18).

Odpeljal je razočaran, zagrenjen, besen:

Lakota in mraz v taborišču v Knittenfeldu, kamor je njegovo družino pognala soška fronta, nevarno ilegalno prekoračevanje meje pri Postojni, če je hotel doštudirati katoliško gimnazijo, fašistično trganje mlajev pri njegovi novi maši, pred dnevi obisk karabinerjev, ki so prišli po izdelke njegovih veroučencev – ali ni bilo njegovo življenje ena sama duhovna vaja? En sam pasijon (19)?

¹⁵ Rebula tu doda svoj ontološki izziv: »ali je morda prav ta strašna neodzivnost prispevala k protestantskemu zanikanju« (Rebula 2005: 20) Navzočega v Evharistiji.

¹⁶ V podobni stiski se kaplan Florijan spet postavi pred tabernakelj proti koncu romana. Prvič je šlo za pohujšanje nad (italijansko) Cerkvijo, zdaj gre za razočaranje nad domačo civilno oblastjo. Zdaj ni tako notranje razbolen kot pred leti tam v Vipavski dolini. Razočaranega in pobitega se je počutil zaradi ovir, ki jih nova oblast postavlja Cerkvi.

V temi se je prikradel v cerkev do obhajilne mize. Prvič je molčal. »Danes je bil gotov, da je bil tam. Ko bi stopil predenj, bi mu bilo to skoraj nekaj naravnega« (190).

Našteva mu, kaj vse je moral prestati krotko, mirno, ali bi On tudi?

Zakaj ga imajo za sovražnika, ko pa skuša sprejeti »ta novi čas, saj je prav tako Tvoj kot vsi časi od začetka sveta do konca. Veselim se vsega, kar je v njem pozitivnega«.

Priznanje je avberskega župnika presenetilo. »Od nastopov v parlamentu do župnikovanja v mali kraški vasi ga je bilo eno samo izgorevanje v obrambo smrtno ogroženega naroda« (33). Človeku stvarne čudi, »brez vsakršne mistike« za občutje polnega življenjskega smisla slovenstvo zadošča za njegov obstoj, življenje. Rebula to pripisuje »samoumevni življenjski sončnosti, s katero je bila oblagodarila svoje podložnike *Felix Austria*«. Florijanu nikakor ne! Doživel je njen razpad, ki mu je sledilo barbarstvo z »romansko zmeščanim in hinavskim katolištvom«. Nacionalnost mu nikakor ne more izpolniti smisla rojstva in smrti, smisla zgodovine in veselja (33).

Ne, nacionalnost mu ni mogla osmisliti življenja, naj je še tako gorel zanjo. Smisel, ta je mogel biti samo v Kristusu. [...]

Le kam naj bi šel, če bi ga izgubil, Edinega in Neprimerljivega, ko pa brez smisla ne bi mogel živeti, tudi v slovenskem zemeljskem raju ne? Ni ga bilo sporočila, ki bi se moglo primerjati z njegovim, ne v vzhodnih religijah¹⁷ ni bilo kaj primerljivega z njim ne v zahodnih filozofijah ... Moral si ga je obdržati, obdržati za vsako ceno, edino možno Sidro na oceanu biti ... A kako, če ga je sama Cerkev, njegova ustanova trgala od njega (33–34)?

Diplomatsko izkušeni razgledani Šček ga pomiri, da Vatikan in Cerkev nista eno in isto.

»Kakšna zmožnost razlikovanja« (34)! Florijanu odleže tudi zato, ker so nekateri dvomili o Gildovi veri. Še vedno pa je bil zadržan do Cerkve, npr. v Sirottijevi osebi. Porajala so se mu še druga zahtevna teološka vprašanja o Bogu in Kristusu.

Dokaze za obstoj Boga je videl v biologiji in astronomiji, lepoti stvarstva in človeka in njegovem hrepenenju po neskončnem. Kristusovi Božji naravi sledi od jasli do križa. Osebna krščanska izkušnja še ni prišla do vstajenja. Pristajala pa je na paradokse govora *na gori* ... (33–34).

Gildo uvidi, da Florijan za vero potrebuje »eksperimentalne dokaze«, zato mu ponudi knjigo *Das Mysterium von Konnersreuth*. Stigmatiziranka Terezija Neumann, preprosta kmetica na Bavarskem. Avtor knjige, urednik *Münchner Neuesten Nachrichten*, absoluten brezverec, je nameraval razkrinkati prevaro. Pa...¹⁸ (35).

Po srečanju z bavarsko mistikinjo Florijan lažje vdano prenaša protislovje med sveto in grešno Cerkvijo: »Od takrat vem, da je krščanstvo prepad. Prepad misterija. In zato prepad vere. Vere, ki ti da, da verjameš, da neskončna Ljubezen ostaja neskončna Ljubezen v vseh tistih peklih, ki si jih našel, ob dveh svetovnih

¹⁷ Omemba teh filozofij v času fašizma najbrž deluje časovno neustrezno. To je postalo popularno od šestdesetih leti 20. stoletja naprej.

¹⁸ Konnersreuth je ustvaril urednik notranjepolitične rubrike časopisa *Münchner Neuesten Nachrichten* Erwein von Aretin s člankom 3. avgusta 1927. Tako poroča Carl Albert Fritz, Michael Fritz Gerlich »nordijski Nemec iz Stettina. Po srečanju s Terezo se je dal krstiti in birmati. (Rebula 2005: 45–46)

vojnah in še ob tretji, če bo do nje prišlo» (158). Tako se globokoumni Rebula ponižno ukloni preprosti ženi, mistični veličini bavarske mistikinje: »Tu smo nad prepadom nedoumljivosti, kakor smo pred nedoumljivostjo *zvezdnega vesolja* ...« (158). Do tega spoznanja je bila dolga pot.

II. NACIZEM

Florijan se odpravi na Bavarsko, poišče dr. Fritza Gerlicha, glavnega urednika *Münchner Neuesten Nachrichten*¹⁹ in mu zaupa, da ga primer Terezije Neumann zanima osebno.²⁰

Zaradi fašističnega raznarodovalnega pritiska, kateremu se je zadnji čas pridružil še Vatikan, da je prišel v škripce glede vere. Njegova vera si je naenkrat zaželela nemogoče. »Verjeti hoče v vse postavke katoliškega Creda. Hoteti verjeti pa ni natanko isto kot verjeti« (42).

1. Terezija Neumann

Da sploh ne je in ne pije? Da doživlja Kristusov pasijon? Da ima Kristusove rane? Da bere človeka kot knjigo? Zalka, župnijska gospodinja, se čudi in trepeta. Župnik sodbo o tem prepušča Cerkvi« (37). Virgil Šček in Jakob Ukmar jo bolj kot ne zavračata.²¹ Kako da se izjemni intelektuallec Rebula zateče k preprosti kmetici, bavarski mistikini. Tega ni mogoče razložiti drugače, kot da je treba vzeti v zakup Rebulovo ponižnost, hkrati pa njegovo otroško radovednost za skrivnosti.²²

Nemški urednik je Florijanu omogočil obisk pri Tereziji Neumann.

Ko ga je zagledala, so bile njene prve besede:

– Je to tisti mladi duhovnik, ki hoče zapustiti našo mater sveto Cerkev?

Naj bi povedal, da iz Cerkve ni hotel izstopiti sam, ampak da ga je sama odri-vala od sebe, ko se je po njegovem najglobljem prepričanju odtujevala svojemu poslanstvu?

Ni bil prišel s tem namenom. Za neko drugo krizo je šlo. Ta je bila globlja, ker je bila kriza same vere. Bil je en sam velikanski vprašaj, ki se mu je bil zapisal nad vsem nadnaravnim:

¹⁹ Florijan ni vedel, da je bil to najuglednejši list nemškega juga, edini bavarski časopis z evropskim odmevom (Rebula 2005: 45).

²⁰ »Verjeti hočem v vse postavke katoliškega Creda. Hoteti verjeti pa ni natanko isto kot verjeti. Prišlo je do tega, da si je moja vera naenkrat zaželela nekaj nemogočega. Zaželela si je dokazov (Rebula 2005: 41, 42).

²¹ Vloge, ki so jih podpisovali slovenski duhovniki in jih je, prevedene v latinščino, dr. Jakob Ukmar pošiljal v Rim, kjer jih je oblast dajala v predal – s cinično pripombo, češ, ali se še niso naučili italijanščine (Rebula 2005: 51).

²² Poleg nje sta v knjigi omenjena Marija iz Fatime in p. Pij. Menda je bil zelo naklonjen tudi Med-žugorju (Roža Gantar v telefonskem pogovoru).

– Je bilo res mogoče, da je bil Bog ljubezen ob vseh strahotah sveta?
– Je bilo res mogoče, da je Kristus zmagal zlo, če pa je na svetu vladal Satan?
– Je bilo mogoče, da je bila Cerkev božja, če se je tako spečala s svetom?
– Je bilo res mogoče, da je bil človek rojen za nesmrtnost, ko pa je vse organsko okrog njega šlo v nič?

Ah, moral se je upirati celo vprašanju iz samega pekla – ali ni bila njegova vera en sam veličasten mit, porojen iz tragične človekove sle po neskončnem in nesmrtnem (47–48)?

Ona pa vztraja: »Je to tisti mladi *slovenski* duhovnik, ki hoče zapustiti našo mater sveto Cerkev? [...] Mar ni Cerkev Zveličarjevo telo? Cerkev je Zveličar. Vi naj bi ga zapustili, ko toliko delate zanj« (48)?

Florijanu je odleglo. Olajšan in okrepcan se je odpeljal. Eksperiment je bil prepričljiv.

Fritzu Gerlichu je obnovil osrečujoče doživetje. Pogovor z njim Florijanu odpre možnost za širša obzorja o totalitarnih sistemih, saj se seznani z nemškim nacizmom iz prve roke. Po izrezkih časopisov sledi nemškemu odporu proti nacizmu v Nemčiji sami, posebno na Bavarskem in Gerlichu od marca 1933 do smrti. Ta je v zaporu duhovno dozorel in umrl kot žrtev tretjega rajha. Letnica ni navedena (49).

Obiskal je Chiemsko jezero, kraj prvega slovenskega krsta, krsta mladih slovenskih knezov Gorazda in Hotimirja, tam skrbno zmolil vero, člen za členom (49). Ta motiv se najprej zdi umetno literaren, nekakšna tematska zastranitev ali tudi oddih v siceršnji strukturi romana. Vendar ima simbolno funkcijo. Tam, na svetem prostoru slovenske (krščanske) zgodovine, je Florijan utrdil svoje poslanstvo: »Cerkev in narod, dve zvestobi in usodi. V enem samem zaletu proti Pristnemu in Večnemu« (50).

Srečanje s Terezijo Neumann prežene notranjo temò razbolelemu Florijanu Burniku. »Kje bi bila zdaj njegova vera, ko ne bi bilo Konnersreutha ... Zdaj pa je bil zmožen vzdržati pogled 'na gnusobi v hiši Božji'« (72). Njegovo ravnanje je umirjeno. Celo več: zdaj je on tisti, ki tolaži in miri prej blagega župnika Melhiorja Galanta.

Florijan je bil po vrnitvi iz konfinacije v škofijo poslan med italijanske vernike v Gradež, toda njegovo sodelovanje s slovensko ilegalo oblastem ni ostalo prikrito, da je od tam aretaciji ubežal. Skrito je oskrboval odročno Sv. Jedrt. Bolj kot ne se je skrival v župnišču na samem.

Na podlagi Florijanovega obiska Bavarske in s pomočjo izrezkov iz švicarskega *Neue Zürcher Zeitung* (144–148) Rebula obdobje nacizma prikaže v njegovih koreninah v Nemčiji in v vsej njegovi brutalnosti. Nemško okupacijo na Primorskem tematizira z enim samim prizorom, ki se srečno konča:

Nemški oficir vstopi brez olike in mu zapreti, da bo zaradi zasede pod vasjo vas v kratkem požgana, njeni prebivalci pa odpeljani. Florijan namerava z njimi,²³ zato v pogovoru z njim nima dlake na jeziku: »Zavedati se morate, da ste naslednik oblasti, ki je tukaj nad tem narodom petindvajset let izvajala kulturni genocid! [...] Pri svojem postopanju bi morali upoštevati, da ste na nemških tleh.« [...] *'Blagor usmiljenim, ker bodo usmiljenje dosegli'* (Mt 5,7). Vas je ostala! Ali po zaslugi Florijanove dobre nemščine ali Kōlpingovega tečaja v Kōlnu, od koder je bil nemški oficir, ali njune tihe zaveze v veri v Boga (106–107).

2. Svoboda

Po znameniti pridigi o večnosti v Komnu Florijana v bolnišnici obišče Sirottijev naslednik škof Margotti. Občuduje Mussolinija, a je srčno dober človek, kristjan. Kljub temu se nadaljujejo plenjenje katekizmov in pesmaric, aretacije, zaslišanja, konfinacije, zato mu župnik Melhior prinese podpisat spomenico zoper tako ravnanje (72).

a) Svoboda naroda

Posebno na slovenskem ozemlju, ki si ga je po prvi svetovni pridobila Italija, je po njeni kapitulaciji (96) zavladalo neizmerno navdušenje. Sredi vsiljenih popolnoma rdečih, s srpom in kladivom, župnik Melhior pogreša prave slovenske zastave brez rdeče zvezde. Razočaran je nad članicami Marijine družbe, ko brezsravno lepšajo županov balkon z napisi ŽIVEL STALIN, ŽIVELA RDEČA ARMADA, ŽIVELA VELIKA JUGOSLAVIJA (102). Skrbi ga neizkušena vzhičenost mladih. »Ko da se ponavljajo dnevi iz oktobra 1919! – in potem šestindvajset let suženjstva!«

Trpek se je vrnil s shoda, na katerem so proglasili za »izdajalca moža, ki je »šestindvajset let izgoreval v obrambi naroda« z neštetimi peticijami in pritožbami, ko tistim v Ljubljani ni bilo nič hudega. Dobiti želi izjavo, da primorski duhovniki nimajo nič s Komunistično partijo (103). Florijan se naslednji dan vrača v domačo župnijo z njenim prepisom.²⁴

Pod fašizmom je čutil, kako je človeška oseba kot »odslikava Svete Trojice« izgubljala svojo veljavo. »Zdaj vidim, da gremo iz ene sužnosti v drugo. Ta je sicer slovensko in slovansko obarvana, je pa sužnost. *Servitus*« (126), objektivno ugotavlja priletni, življenjsko preizkušeni župnik.

²³ Tako sta storila Viktor Kos, župnik v Komnu in kaplan Mirko Renner, ko so Nemci februarja 1944 požgali vas.

²⁴ Dušnopastirska dejavnost duhovnikov v službi vojnih kuratov v narodnoosvobodilni vojski in partizanskih odredih Slovenije ne pomeni sodelovanja s Komunistično partijo Slovenije, ampak se omejuje samo na dušnopastirsko dejavnost na fronti in v bolnišnicah. Podpisan dr. Joža Wilfan, predsednik Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo (103–104).

Sumničenje se širi na vse strani. Florijan s kolesom poizveduje po [Vipavski] dolini za materjo mladega partizana, ki ga je ustrelil lasten komisar. Župnik ga je opomnil na govorice, da »kolesari po dolini, da bi organiziral belo gardo« (125, 126).

b) Svoboda osebe

Florijan Burnik je svojo dokončno odločitev za duhovniški stan preveril v pričo dekleta (8).

Alojz Rebula novega kaplana opiše kot čednega, da celo župnika, ko ga ugleda, spreleti skrb, kako nadležna mu bodo vipavska dekleta (6). Razen dveh blagih pisnih poskusov zbližanja ni bilo hudega.

Bolj vztrajna je bila italijanska učiteljica Concetta La Maffio. Kmalu po romanju na Barbano ga je zmotila z nenapovedanim obiskom ravno takrat, ko se je odpravljal v Trnovski gozd po skrite slovenske knjige. Hotela mu je izkazati dvoumno naklonjenost s knjigo Pisem svete Klare Neži Praški, hčerki češkega kralja (56). Povezanost slavne italijanske svetnice s slovansko učenko nakazuje, da Italijanka pod fašizmom ne zavrača njegovega rodu. »Toda ali ni bilo perveržno skušati navezati konfidentski stik s svetniško literaturo? Ali pa je spet po krivem sodil človeka druge narodnosti (55)?

Concetta je dobila naslednjo priložnost za zbližanje v bolnišnici. Pritožila se je, da ni dobila odveze v spovednici, kjer se mu je drznila dobesedno izpovedati. (67–68).

Dobro je vedel, da ne sme popustiti tujki, če ne celo zaupnici režima (75)? V želji, da bi zapustil duhovniški stan, ga je poiskala celo v konfinaciji (87–90). Pri pogovoru z njo se je formalno skliceval na deveto božjo zapoved (KKC 618–622) in zakrament duhovniškega posvečenja (KKC 402–416), da sta se umirjeno razšla, čeprav ne brez posledic zanj in za telo: Čemu vsemu se je odpovedal:

Ni bil samo trup. Bil je tudi čar. ... (S)krivnostni breg, kateremu se je bil odpovedal, breg Ženskega? Kaj bi bilo tam, ko bi izplaval do njega? Pa ne nov obraz zemlje, nova razsežnost neba? Je bilo tam manj občutka minevanja? Globlja uglašenost z misterijem stvari? Večja bližina do človeškega bitja? In na telesni ravni – odkritje one prvobitne različnosti iz prvega dne v Edenu? Je bila to tista različnost, različnost, ki je rojevala ljubezen med spoloma in spočenjala otroke v zanj nepoznanem in nepoznanljivem doživetju, s katerim si je vrsta zagotavljala svoj obstoj (74)?

Na kratko: »Kaj hočeš, ženska je ena od prasil sveta« (193). To reče svaku ob poroki z njegovo sestro.

Tik pred Florijanovim nesrečnim koncem je dobil od nje pismo z opravičilom, da ga je nadlegovala, in hkrati v pismu nakazala, da po vseh zastranitvah v življenju morda vstopi h karmeličankam (183–185).

III. KOMUNIZEM

Preden nastopi kot realno dejstvo, je že veliko prej v zraku kot grožnja. Za Vipavsko dolino se ni tako rekoč nič spremenilo. »Padale so žrtve in hiše so gorele« (93). Sumničenje se širi na vse strani.

V človeško zgodovino je vdirla mogočna sila brez Boga, a z Božjimi prvinami v sebi. »Pri preoravanju družbe« je naplavljal nove, dotlej zanemarjene plasti: delavce in kmete (170).

Uresničevalo se je tretje geslo francoske revolucije: *égalité* – enakost, kar je pravzaprav krščansko geslo: enakost v Božjem otroštvu. Zanj si je prizadeval Ferdo Gruden. Bistveno je: da je slovenska zemlja svobodna (169–170)!

1. Obiski, takšni in drugačni

Ni bilo dneva, da ne bi v župnišče pri Sv. Jedrti vstopili oboroženi ljudje (131).

Komaj je odpravil nemškega oficirja, vas rešil požiga in njene prebivalce izgnanstva v Nemčijo, Florijana stisne obisk dveh domobrancev. »Belogardist, to je iz komunističnega slovarja« (108), sta ga poučila. Njegova misel je segla tja do prve Cerkve in v njeno prihodnost, a obiskovalca sta ga vrnila v obstoječo realnost, h »komunizmu«, ki zanika Boga in zaradi sle po svetovni nadvladi pobija vseppek resnične in možne nasprotnike.²⁵ Florijan zazna njuno šibko vojaško politično orientacijo in da jima gre predvsem za vero. Kljub temu prostodušno dregne vanju: »Je prav, da Slovenec gre z nemškim orožjem na Slovenca, čeprav je ta komunist« (109)?

Pogovor se nadaljuje v političnem ključu. Danci, Slovaki, Čehi so se podredili okupaciji, ne v zrelih okoliščinah opustili misel na odpor. Slovence je obrobna Komunistična partija speljala »v brezupno uporniško pustolovščino«, misleč na konec vojne že leta 1942. V dolgem mučnem pogovoru ne pridejo do prave rešitve, kako se bo ta državljanska vojna končala. »Potem nas morda čaka smrt« (112).

V razpadajočem župnišču se ustavi partizanska enota, v kateri ima nekakšno komando Ferdo Gruden. Florijan nima ne mleka ne soli, zato bodo partizani jedli žgance z vinom. »Jesti žgance z vinom, to je nekaj čudaškega, nekaj kakor mešati krščanstvo s komunizmom, ampak moral jim bo postreči po njihovi želji« (115). »Brez soli je mogoče ne samo jesti, ampak tudi govoriti« (116), nekdo pikro pripomni.

Ferdo nekdanjemu sojetniku z zadoščenjem obnovi, kako je končal eden od fašističnih veljakov na Krasu. Prijeli so ga na kolodvoru, potisnili v avto, se po kraških vaseh z njim po malem ustavljali, da so si ljudje dali duška (113). Pred

²⁵ S podobno odločitvijo francoske Vandeje v času francoske revolucije v Parizu (Rebula (2005: 108–109) razkriva široko zgodovinsko razgledanost.

jamo, ki je prej sploh ni bilo videti, so obstali: »'Zakliči: Živel Stalin!' In ob strelu je štrbunknil v brezno« (113, 114).

Florijan je nekdanjemu zaporniškemu tovarišu priznal, da v glavnem pokopava.²⁶ Nazadnje nekoga, ki je hotel pokopati dva padla tovariša, pa je s krampom zadel granato. Ferda to ne gane, še zlasti ne, ker Rdeča armada prodira proti nemškim mejam. Še zmeraj je prepričan, »da je treba svet dokončno prekucniti« (116). Florijana pohvali, da sodeluje s partizani, a sprašuje, zakaj je odklonil njihovo vabilo za delegata na Zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Oba sta prestala mučenje v koprskem zaporu, zato sta si do dna iskrena. »Jaz pa politika!« Florijana resnično privlači samo eno: »Svetost.« [...] »Najbolj univerzalna. Najbolj učinkovita. Najbolj kozmična« (117).

Nadaljevanje zmoti politkomisar, ki je kratkomalo ustrelil mladega stražarja, ker je zaspal. Ferdo se s tem nikakor ne strinja, zato je Florijan priča njenemu silovitemu spopadu (118).

Še skoraj otroka je pokopal Florijan. Obžaloval je, da na tablico ne more napisati drugega kot »partizan Rok« (120). Ko se je prebijal skozi nemške in partizanske patrulje, je molil, da mu pri srečanju z njegovo materjo ne bi bilo treba povedati, da je njen sin padel od slovenske roke. Ko jo je izsledil, je odkril, da je izgubila sina edinca (123).

Spotoma obišče ljubljene župnika Melhiorja. Ta je le kratek čas užival naklonjenost partizanov. Pripravil je že učni načrt (121) za šolo, a se je vse podrlo, ker nekdanje družbenice, naivno zaverovane v obljube, da ne bo več davkov, širijo o njem slabe karakteristike (125). »Revolucionarno norenje« in »neustavljivo fascinacijo deklet« župnik in kaplan skušata »razložiti z večjim religioznim čutom pri ženski, saj da je komunizem zanje »religija« (134).

Ferdo in nekdanja družbenica Leja sta srečen par. On se ima za Slovenca, ni pa nacionalist. Želi si »svobodne sovjetske republike Slovenije«. To besedno zvezo so mu očitali, zato ga je potem zmanjkalo (138). »Naj bom komunist samo z gobcem?« je bilo njegovo geslo. Tudi na partijskih sestankih. Npr. takrat, ko so likvidirali kmeta, za katerega je bil prepričan, da mu nimajo ničesar očitati. Ni trpel ločevanja v kuhinji za moštvo in člane štaba (138). Ferdo je kratkomalo izginil.

Lejina sreča ni trajala dolgo. Šla ga je iskat v Belo krajino. »Likvidirali ste ga!« jim je vrgla v obraz. In zbežala« (137).

Vrnila se je in vso ubogo jo je našel na cerkvenih stopnicah. Zlakotnjeni ji ni mogel ponuditi drugega kot odrezke testa za hostije. Če se je »v novi veri« že njim odpovedala!

»Vidko, povprečen veroučenec, a prvak med mulci v iskanju gnezd in gob«, ga je vodil k odkritju, o katerem ni mogel govoriti. Le pokazal bi mu: »Iz zemlje je

²⁶ Svetopisemski motiv Tobije (Tob 1,16-2.8).

molela glava površno zakopanega trupla. Tako jo je morala izkopati in v temenu obgristi lisica ... [...] »Veliko čelo, močne ličnice, bil je on, Ferdo. Človek, ki ni hotel biti komunist samo z gobcem ... Morda niso bili mučenci samo na katoliški strani ...« Glavo in truplo je posul s prstjo, da je bil vsaj za silo pokrit (150). To je bilo njegovo slovo. Kako dolgo zatem je bilo tisto uradno, za javnost?

»Nedaleč je odjeknila častna salva. Pokopavali so Ferda Grudna, ki se je bil, kakor je bilo treba verjeti, ponesrečil pri preizkušanju minometa. Njemu je bilo namignjeno, naj ne hodi na pogreb, in ni šel« (152–153).

Florijan je bil sojetniku in potem partizanu Ferdu zaupal, da je zanj edina politika, ki ga zares zanima, svetost. Kot komunistu pa se mu ni bil pripravljen odpreti do »tistega večnega vprašanja, kako je večna Ljubezen mogla dopuščati, kar je dopuščala. Po obisku v Konnersreuthu mu je postalo jasno, da »(v) večna ljubezen ni človeška ljubezen«. Čeprav se je bil na »svojo specifično skušnjavo navadil in jo je obvladoval, mu je sredi krvi in ognja bilo včasih težko reči *Oče naš* ... V večno Ljubezen bi bil moral verjeti, kakor je Ferdo verjel v Rdečo armado ... (117). Kakšno priznanje! To je višek dialoga. Drug drugega sta brusila: »Raje bi sedel pod kaj drugega kot pod Srce Jezusovo, saj me razumeš?« je rekel. »Na Krasu tega ne vidiš. A od Vipavske doline navzgor je vse pobožno.« Kakor je Ferdo odkrit do Florijana, je tudi ta neposreden do Ferda: »Komunizem bo moral to upoštevati, če se noče odtujiti duši naroda« (116).

2. Strah

»Nad nas se je razlezel velik strah. Koliko ljudi se je umaknilo čez Sočo!

Pol ljudi s tistega konca se je umaknilo pred partizani« (173).

Župnik Melhior se strinja s škofom Rožmanom, da ni mogoče biti hkrati katoličan in komunist. »Le da bi moral obenem s komunisti obsoditi tudi okupatorja« (125).

Ko je mimo stolnice v Gorici²⁷ opazoval marširanje slovenske vojske, ga je kot Slovenca obhajal ponos:

A to, da se je neka organizirana in oborožena vojska mogla roditi iz nič, iz gozdne ilegale, in se potem zgrniti na Jadran in mesta ob njem, to je čudež, kateremu se mora armada feldmaršala Alexandra pokloniti!²⁸

In vendar je poparjen. Mesto preveva strah: policijska ura, popisovanje ljudi po abecednem redu, mobilizacija vseh moških, popis vseh vozil, pisalnih strojev in fotoaparátov, vdiranja v stanovanja, nočne preiskave in odvažanje ljudi v Trnovski gozd ... nad sto slovenskih duhovnikov, ki jih je pobila revolucija ... (171).

²⁷ Tedaj še ni bilo Nove Gorice!

²⁸ 'Čudež, ki ga po mojem ni mogla roditi samo narodna zavest,' je pripomnil Florijan, 'ampak še nekaj drugega, predvsem nekaj drugega: vera! Komunistična vera' (170)!

»Ozračje se ne razlikuje od fašizma ... Gospod Melhior poudari: Totalitarizem! Maršal Alexander je izjavil, da se jugoslovanska vojska v Julijski krajini ravna po fašističnih metodah in jo bodo morale do mirovne pogodbe upravljati zavezniške sile. Ob tem na debelo žanjejo Italijani. Titovo obnašanje nam odtujaše simpatije zaveznikov in ogroža naše narodne interese. Kakor ogroža našo prihodnost. Komunizem je naša nesreča (171).

Kakor je v času fašizma župnik Melhior skušal umirjati kaplana Florijana, ta zdaj skuša podobno delovati nanj. V trenutnem političnem položaju je »nad pollaščevalno strategijo Komunistične partije treba gledati nekaj višjega: boj za osvoboditev. Saj je moral sam temu svojemu prepričanju marsikaj žrtvovati« (125). Navaditi se bo treba »na slog novega časa na Slovenskem. Moral je že imeti svoje razloge, ta komunistični čas, da je prav vse sumil in se prav vsega bal« (172).

Iz pisem je izvedel za vsenarodno odporniško organizacijo OF, češ da pomeni *Ordo Fratrum, Red bratov*, njene listkovne akcije in napade na sovražnikove postojanke (90). Z ilegalnim imenom Gorazd tvega pot k ranjencu, ki je sodeloval z Ivanom Bricem pri skritem razpečevanju slovenskih knjig po Primorskem. Nekdanji Riko, zdaj kot tovariš Strel bere Engelsov *Izvor družine, privatne lastnine in države*. Florijana kot duhovnika zavrne, prav tako njuno nekdanje prizadevanje za narodno bit Slovencev. »Osvobodilni fronti gre za kaj več kot samo za narodno osvoboditev. Za nov družbeni red. Za nov, pravičen družbeni red« (96).

Florijan se tolaži, da bo pošten komunist po svoji veri tudi prišel v božje kraljestvo. Ne moti ga napis ŽIVELA KPS na stranski steni kapelice lurške Marije. Jemlje ga »kot poklon Komunistične partije Slovenije Kraljici nebes in zemlje« (131).

Tretji totalitarizem razdira družine. Leja, nekdanj vnet članica Marijine družbe, je zdaj goreča skojevka. Zato si prideta navzkriž z bratom Stankom, ki je postal domobranec. Florijan se ju zaman trudi poravnati. Njun besedni dvoboj se skrči v sramotilni binom: 'klavec' – 'izdajalec'.

Leja se pohvali, da so na njeni strani pesnik Župančič, pisatelj Finžgar, arhitekt Plečnik (141). Brat jo zavrne, zakaj pa je OF v Brkinih »obsodila na smrt, le da sodba še ni bila izvršena, prav tako dobrega Slovenca, kot je Virgil Šček. Florijan te novice ne more prenesti: »Na tega človeka da je položila svojo roko OF? Potem je bila prekleta, če je bilo res, trikrat prekleta ...« (142).

Florijana so le nekaj tednov pred koncem vojne odpeljali v koncentracijsko taborišče Dachau.

Njegov italijanski prijatelj kaplan Angelo²⁹ je bil tam že dve leti, ko sta v »zebrasti obleki in lesenih coklah« pri izhodu iz taboriščne duhovniške kapele

²⁹ Iz Postojne so ga prestavili v Furlanijo, od koder je prosil za premestitev v rodne hribe. Tam je hodil dajat v sveto olje umirajoče partizane in dobili so ga, ko je odhajal od liberalnega borca (156).

nepričakovano trčila skupaj 26. aprila [1945]. Angelo mu zaupa, da je v taborišču z njim evharistični Jezus.³⁰ Zadnji košček hrani za vsak primer, preden bi jih pokončali ... (157).

Florijan ga pouči, da pri Slovencih obstajajo samo »komunistični partizani, ki ob sebi ne dopustijo drugih. V hribovski vasi, kamor je bil poslan po konfinaciji,³¹ je z njimi sodeloval kot duhovnik, ker so njihovi nasprotniki najbrž presodili, da je v njem »premalo antikomunista«. »Bolj kot za ideologijo je meni šlo za svobodo. In za Kristusa. Za večnost« (157).

Po osvoboditvi taborišča Dachau sta z zaplenjenima kolesoma prikolesarila do Furlanije in se tam razšla (166).

Florijan je sredi mosta nad Gregorčičevo Sočo poljubil slovenska tla. Ob prihodu v domovino je namesto sproščenega pozdrava doživel surov sprejem. Ni si predstavljal, da ga bodo, dahavca, vtaknili v taborišče. Namesto da bi odšel naravnost domov, so mu dali jesti »rezine suhega angleškega krompirja« in ležišče v kletnih prostorih samostana na Kostanjevici, kjer je grobnica zadnjih francoskih kraljev Burbonov (168, 171). Z njihovo soseščino si je tešil prizadetost.

»Novi čas se ne bi smel tako bati lastne sence ... Sicer pa ni smel biti krivičen do nove dobe. [...] Zdaj je bil svoboden z odpustnico v roki. Vse se bo počasi poravnalo. Kako da se v komunizmu ne bi dalo živeti (169)? Florijan je skušal mirno sprejemati nove manire. Že Angelu v Dachauu je pojasnil, da po srečanju z bavarsko mistikinja v Konnersreuthu veliko lažje prenaša protislovja v Cerkvi in svetu:

Od takrat vem, da je krščanstvo prepad. Prepad misterija. In zato prepad vere. Vere, ki ti da, da verjameš, da neskončna Ljubezen ostaja neskončna Ljubezen v vseh tistih peklih, ki si jih našel, ob dveh svetovnih vojnah in še ob tretji, če bo do nje prišlo. Tu smo nad prepadom nedoumljivosti, kakor smo pred nedoumljivostjo *zvezdnega vesolja* ... smo pred božjim absurdom, ki ga moreš sprejeti samo v veri (158).

V komunizmu se vlogi zamenjata. Melhior je zaskrbljen, kaplan pa se po obisku Terezije Neumann popolnoma umiri. Postane drug človek. Vse vidi dobrohotno. Tudi komunizem.

Trudil se je čim bolj širokosrčno sprejemati novi čas, »saj je prav tako Tvoj kot vsi časi od začetka do konca. Veseli se vsega, kar je v njem pozitivnega: Da ni

³⁰ Rebula tu literarizira resnično zgodbo Franca Puncerja (1991: 47 sl).

³¹ V petih letih samevanja tam v italijanskih Abrucih je Florijan poleg sestrinih doživel le nekaj redkih obiskov. Zares razveselil se je Virgila Ščeka-Gida in italijanskega kaplana Angela. Z njim sta se zblížala ob romanju na Barbano. Drugi so ga imeli za režimskega zaupnika, ker so sumili, da jim izmed italijanske duhovščine pošiljajo samo izvržke. Florijan pa je v nekdanjem študentu z Gregoriane odkril duhovno globokega človeka, ki se je bil pripravljen naučiti slovenščine (51).

kapitalistov. Da Slovenija ni Dravska banovina ali Provincia di Lubiana, ampak republika, da npr. reveži lahko študirajo. Da imajo onemogli oskrbo (191).

Florijan je pred odhodom iz Gorice želel pozdraviti mater edinca, ki ga je pokopal pri Sveti Jdrti. Zdaj je gotovo potolažena, ko so zmagali tisti, katerim je njen sin pripadal pred smrtjo. Pri njej je bil »skrivnostno uraden človek«, »vosovec«? Legitimiral ga je in se sunkovito odstranil (172).

Pri vračanju k Sveti Jdrti ni doživljal nobenega zanosa, kakor si ga je bil obetal:

To je bila ena sama sanja, kako bi živel na svoji zemlji za svoj narod, za njegovo zavest in njegov jezik, mu kazal v čimbolj človeško tostranstvo in čimbolj srečno onstranstvo (178).

Namesto olajšanja, o katerem je sanjal v Dachauu« (172), ga je ob vrnitvi v župnišče zmrazil napis z apnom na steni: »Smrt izdajalcem slovenskega naroda« (173)!

Pri priči se je obrnil. »Je bil prišel iz Dachaua v Dachau? Čez nekaj ur je bil spet v stolnem župnišču v Gorici.« Odločen, da se k Sveti Jdrti ne vrne več. Ne tja ne v Vipavsko dolino.

Čisto nekam drugam bi šel. »Čim višje proti hribom, kam tja pod Porezen« (174).

»Komunizem je,« je rekla sestra Darinka. »Kaj bo s Primorsko!«

»Nič ne bo, česar ne bi Nekdo hotel ali dopustil, Darinka« (175).

Ko se je bližal novemu bivališču, se je vzhajajoče sonce »zlivalo na pročelja hiš tja do župnišča in v napis na njem: »Smrt izdajalcem slovenskega naroda!« Barva je bila tukaj oljnata. Florijan se tokrat ni obrnil.

»Sesedel se je na stopnice, spustil glavo na kolena in se počutil v nečem grozljivo preteklem – na vrhu nekih strmih cementnih stopnic v Campobassu. Zajokal je kakor takrat, to so bili slovenski Apenini ...« (179).

Naslednji dan je v kratkih hlačah in z zavihanimi rokavi z vedrom ob sebi brisal napis:

- Ti kar briši, a resnice ne boš izbrisal.
- Kakšne resnice, gospod?
- Ne pravi mi gospod. Jaz sem tovariš. Tovariš Juriš.
- Kakšne resnice torej, tovariš Juriš?
- Tiste, ki je napisana tamle: da ste vsi farji izdajalci slovenskega naroda.
- [...]
- S sedmimi leti konfinacije za sabo zaradi slovenstva. Koliko jih imate vi?
- Raje ga vprašajte, koliko let ima za sabo v Abesiniji, kamor je šel kot prostovoljec.
- In kdo je organiziral fašistični praznik grozdja v Brdih ...
- Ali jih še ni dovolj, s katerimi si se pomenil in jih pospravil?
- Tako žališ borca 9. korpusa?

– Borca za svoj rit (180–181).

Borenko, ki je v besednem boju Florijanu prišel na pomoč, je bil sosed, star liberallec. Novemu župniku je dal pest jeklene volne, da bi mu šlo delo bolje od rok. Nato mu je v pomenku priznal:

Če je Primorska ostala narodno zavedna, je to v prvi vrsti zasluga slovenske duhovščine. Kaj slovenskih knjig sem jaz prebral iz knjižnice vašega predhodnika tukaj! Pobegnil je popolnoma brez potrebe. Potem ko je z domobranske strani slišal, da so partizani na Dolenjskem pobili vse duhovnike, kar je bila seveda propaganda ... (181).

Z novo vzpostavitvijo župnije je bilo veliko dela tako na duhovnem kot materialnem področju.

Potem so se spet začeli obiski:

Najprej vljudnostni: »Vi ste ena največjih žrtev fašizma med primorsko duhovščino.«

Nato z očitki: njegovo obnašanje med NOB ni bilo neoporečno: Ni hotel postati poslanec za zborovanje odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, v Dachauu je objel ameriškega tankista itn.

Tretjič, »mož v usnjenem jopiču« na mizo položi revolver. Florijanu našteva njegove grehe. Pri vsakem posebej je dvignil prst na roki:

Palec: V Vipavski dolini organiziral belo gardo.

Kazalec: v župnišču v sv. Jedrta gostil nemške in domobranske oficirje.

Sredinec: okupatorska sodelavka mu je prinašala nemške časopise.

Prstanec: na poti iz Dachaua dobil čokolado od italijanskih fašistov.

Mezinec: je bilo treba kaj več za izdajalca (185)?

Spremljal ga je Riko, nekdanji sodelavec Ivana Brica, partizan Strel, tisti ranjenec, ki ga je Florijan obiskal na nekem podu v Trnovskem gozdu. Z nobeno gesto ni pokazal, da sta se kdaj srečala. Tisto ignoriranje, tisto nečloveško je Florijana globlje ranilo kot vsi naštetih očitki (185–186).

Veselje mu dela Zilko, njegov bodoči svak; pripravlja se na poroko, ki naj bo na nevestino željo cerkvena. Tedaj se je tudi njej porodilo vprašanje o Bogu. S klasičnim vprašanjem, ali je KAJ, zakaj ne: ali je kdo, Kdo (192).

Ko sta se začela spogledovati, je sestri pri pogovoru v domači hiši zagotovil: »Niti vosovci niso izključeni iz nekega kraljestva« (176).

Po tem pogovoru se izmuzne in prikrade v prazni cerkvi do obhajilne mize. Danes brez ultimata, ali je. »Ko bi stopil predenj, bi mu bilo to skoraj nekaj samoumevnega (190). Razočaranega in pobitega se je počutil zaradi ovir, ki jih nova oblast postavlja Cerkvi.

Naštev mu, kaj vse je moral prestati krotko, mirno, ali bi On tudi?

– Bi Ti, krotki in iz srca ponižni, prekinil obisk z udarcem obeh rok po mizi in se odstranil.

– Bi mirno sprejel, da dovoljenje za velikonočno procesijo dobi na velikonočni ponedeljek.

– Da na dan slovesnega praznovanja farnega patrona napovejo vaje vojaških obveznikov.

– Da je plačal globo za vsako minuto čez dovoljenih deset minut zvonjenja.

– Prejel kazen za napačno prijavo pavšalnega električnega toka, čeprav si prijavil celo večji odjem od resničnega?

– Bi mirno sprejel, da OZNA sili mežnarja, naj postane ovajalec (Rebula 2005: 191)?

Dobrohotni sosed Borenko ga opomni, naj ne hodi k podružnicam po samotnih poteh (196).

Bil je drzen, preveč drzen, predrzen. Sosed mu je odsvetoval samotno stezo. Ni se pridružil gručam ljudi. V koči si je privoščil čaj. Iz srca mu je privrela zahvala za tisti lepi dan.

Bilo je, ko da se je v njem iskra razgorela v kres. Saj, to je bilo več, bila je zahvala Najvišjemu za vse dni življenja, za vse, kar je bilo za njim: za gimnazijo pod slovenskimi Alpami, za kaplanovanje v Kanaanu pod Čavnom, za doživetje božjega eksperimenta v Konnersreuthu, za genocidni kruh od Kopra do Campo-bassa, za okus Hitlerjevega taborišča, za doživetje vstale Slovenije ...

Slovenija, tvojemu angelu te izročam, kolegu angelov vseh narodov v tvoji soseščini. On naj te čuva, čuva naj tvojo dušo in tvoj jezik, tvoje meje in tvoje vode (197).

Melanholično razpoložen se je podal na pot.

Drugo jutro ga je mežnar zaman čakal za mašo. Po treh dneh so našli najprej brevir, nato njegovo truplo, pokrito z dračjem (199).

3. Satan

Rebula si da veliko opraviti z njim. Prvič se pojavi posredno, iz ust tuje osebe na tujih tleh.

Po Florijanovi predstavitvi³² nemškemu uredniku ta brez ovinkov dregne v jedro problema:

– Imate v Cerkvi zaščito pred raznarodovalnim pritiskom?

– Ah ...

– Mussolini dela z vami kot z Nemci na Južnem Tirolskem. In Hitler mu daje komplimente.

³² Oče je padel kot avstrijski vojak na soški fronti. Med vojno so zaradi bližine fronte morali v begunstvo v Knittenfeld. Gimnazijo je obiskoval v Sloveniji, teologijo študiral v Gorici. Zanimali sta ga dogmatika in cerkvena zgodovina, pravo ne. Veseli ga glasba. Za novomašno podobico si je izbral Tomažev vzklik: Moj Gospod in moj Bog!« (Rebula 2005: 44).

- Nacionalizem je satan tega stoletja, poleg komunizma.
- Od nacionalizma smo bolni tudi mi, njegove žrtve (44).

Tu je satan predstavljen kot družbeno zlo pretirane doktrine, da ima zgolj en narod pravico do obstoja, kaj šele vladanja.

Domobranca imata za satana »komunizem, ki Boga zanika in zaradi sle po svetovni nadvladi pobija vsevprek resnične in možne nasprotnike« (108), vendar ga ne imenujeta konkretno, temveč s staro prisposodbo in verovanjem, da »bo nekdo tja do leta 2000 spuščen z verige« (108). Florijan se temu upre: »Kot da ne bi bil že stalno tu: tristo let preganjanja prve Cerkve, številne krive vere, arianizem« (109).

Nepremišljen uboj mladega človeka spelje Florijana in edinega starca, ki je ostal v vasi, na pogovor o satanu: »Opraviti imamo prav z njim, satanom« (120). Florijan brez pridržka sprejema satana kot »metaforo za skrivnost zla«, toda upira se mu verjeti, da je satan »poosebljeno zlo z razumom in voljo«, »zavestna samostojna sila« (120).

Drugič se vrne misel nanj v primeru Leje, ki iz vnete družbenice postane goreča skojevka.

Župnik Melhior in nekdanji kaplan Florijan razpravljata: »Mar kristjani ne verjamemo, da je poleg Boga v zgodovini še neka druga sila? Jaz jo čutim. To je, ko da vonjaš bencin. Brez nje si vsega tega dogajanja ni mogoče misliti« (134).

Florijan ne jemlje za hudo, če se Partija bje za svobodo, pravico, enakost »v bolj človeško prihodnost [...] brez Boga«. Melhior mu odpre oči: »Ne brez Boga, ampak proti Bogu.«

Florijan si ne pusti vzeti zaupanja: Partija gor, Partija dol, zgodovin šofira le Bog, tudi Partija je njegova ...« Melhior pa ga postavi na trda tla: »Luciferjeva je ...« (135).

Poleg satana kot poosebljenega zla Rebula z njim pridevniško metaforizira težke okoliščine, npr. ofenzive. Florijan je morda »prav zaradi tiste satanske spremljave doživljal pasijonsko pripoved s svojevrstno občutljivostjo« (127).

Po rešitvi iz taborišča Dachau se zatečeta v okoliško župnišče. Tam jima gospodinja preskrbi čisto perilo, župnik Joseph Stiefenhofer v Klinachu über Schwabmünchen pa postreže z lekcijo iz teologije zgodovine. Rebula zanjo privzame slovesen, retoričen slog.

Pravijo: rasna teorija, razredni boj, moč kapitala ... Pa je treba reči samo: satan. Neverjetno, kako smo pozabili na drugega akterja v zgodovini za Bogom, padlega angela, soakterja v naši krvi in dušah, v politiki in ekonomiji, v umetnosti in znanosti.«

Je imenovan knez, knez tega sveta, zaradi lepšega? Ne, ker je knez. Knez v gumbnih sobah politike in v uredništvih časopisov, v kapitalskih družbah in frimasonskih ložah. Knez ne samo po svoji moči, ampak tudi po svoji inteligenci in svoji fantaziji, saj je odpadli nadangel, z nadangelsko inteligenco in fantazijo. V svojem protibožjem boju je tem zagrizenejši, čim bolj se izteka čas njegovega

kneževanja. Čemu, če ve, da je njegov boj brezupen? Ker to zahteva njegova nespremenljiva bit, ki je sovraštvo, čeprav noro sovraštvo brez upa zmage ... (159).

Traktat se končuje z naštevanjem oblik, v kakršnih se pojavlja »knez teme«. Ko so razvrščene v kolono, nastanejo pravcate litanije z metaforami, ki imajo jedru samostalnik 'konj' v genitivu:

Kaj konj je ta jezdec že zajahal v teh dvajsetih krščanskih stoletjih!

Krvavega konja rimskih preganjanj,
miselnega konja grških herezij,
divjega konja barbarskih vpadov,
kulturnega konja renesančne poganizacije,
steklega konja luterantstva,
naprednega konja francoske revolucije,
napihnjene konja hegeljanstva,
rasnega konja nacionalsocializma.

Ko je najbolj krvavi od vseh konj na tleh,
bo zajahal drugega, komunizem.

Ko se bo tudi ta zrušil pod njim, bo mar odnehal?

Kje, njegova konjušnica še zdaleč ni izpraznjena.

Brez dvoma bo zajahal kakega novega konja

in za njim spet drugega, dokler se ne bo oglasil nad njim božji: Stoj!«

A dotlej ne pričakujmo miru ne v svetu ne v Cerkvi. Konji se bodo menjavali, enkrat težki in grobi kopitarji, drugič spet športno lahki in elegantni dirkači, a na njih bo vedno v stremenu on.

Vsestransko se bo izživil do glasu trobente (159–160).³³

IV. Poetika

Navedena opazka sodi že v poetiko, ki ji je mogoče dodati še naslednje:

1. Metaforika

a) Edini tradicionalni prostorski atribut slovenstva v tem Rebulovem romanu. »S svojo senco je dajala ganku nekakšno zeleno intimnost. Skozi veje, če so se premikale, se je na vzhodu prikazoval Nanos« (7). Ta simbol tigrovcev, najbrž ni omenjen naključno.³⁴

³³ Pisatelj nadaljuje: »A ob današnjem crknjenem konju velja posebej napiti Mihaelovi zmagi, ker si bo bolj krvavo žival knezova fantazija težko izmislila, in reči: *Gloria Patri et Filio e Spiritui Sancto*« (159–160)!

»Crknjeni konj« = propadli nacizem.

³⁴ Člani organizacije TIGR (kratica: Trst, Istra, Gorica, Reka) so se tudi z orožjem ilegalno upirali nasilni italijanizaciji Primorske.

b) Rebulove interpretacije religioznih ekstaz kaplana Florijana v času, ko ga je strah, da bi izgubil vero zaradi po njegovem grešnosti Cerkve, ki se kaže v zgrešenih vatikanskih stikih s fašizmom, se navezujejo na svetlobo, luč, sonce. Čisto mogoče je, da je tudi po teologiji razgledani Rebula prebiral dela Hansa Urs von Balthasarja, celo njegovo *Teologijo estetike*.³⁵

»Zvezda«, ki kaže Florijanu pot, ni judovsko svetopisemska,³⁶ še zdaleč ne partijsko rdeča, kvečjemu gre za Rebulov premeten upor proti njej. Je Kristus sam.

c) Rebulov barvni atribut je zelena barva³⁷ drevja in gozda³⁸ sploh.³⁹ V tokratnem romanu ga zastopa – slovensko! zaznamovana – lipa »za hišo.

2. Nomen est omen

Za vsa imena v romanu ni mogoče najti morebitne razlage. Morda pa le:

– Melhior *Galant* = galanten, udvorljiv, ustrežljiv, vljuden župnik.

– Florijan *Burnik* = burjast (burja), nepremišljen, neposreden vihrav (8) kaplan.⁴⁰

Morda imajo tudi druga imena kakšen skrit pomen ali ozadje, vendar ga ne znam razvozlati.

3. Paralelizem členov

a) Florijan : Ferdo. Je res le naključje, da se imeni dveh ključnih literarnih oseb začenjata z isto črko? Nazorsko in politično sta si res vsaksebi, v globini duše, etično pa ne. Oba padeta, in to z iste strani. Le da eden od svojih, drugi kot nasprotnik.

³⁵ »Vse svetopisemske besede, ki opisujejo veličastvo Boga, hočejo izražati njegovo vzvišenost in edinstvenost. Pomenljivo je, da beseda *kabod* prvotno noče prebuditi predstave žareče svetlobe (kakor grška beseda *doxa* in latinska *gloria*), marveč pomembnost osebe, njen ugled, njeno čast, tako rekoč njeno duhovno izžarevanje, od koder se nato izpeljuje tudi čutno sevanje. H. Schlier je zato skušal *doxa* prevesti kot 'mogočen sijaj'.« Bog je vzvišen, Bog je svet. Prebiva v nedostopni svetlobi. Bog je hotel, da njegovo povsem drugačno veličastvo zasije med ljudmi, ne z neko izredno podobo, temveč s povsem neznatno podobo (Štrukelj 2022: 65).

³⁶ Ki je pripeljala tri modre v betlehemske votline ob Jezusovem rojstvu (Mt 2, 2.9-10).

³⁷ Prim. *Zeleno izgnanstvo* (1981).

³⁸ Prim. *Skrivnost kostanjevega gozda* (2010).

³⁹ Ne more si kaj, da mu tudi tu ne bi zapel hvalnice:

»Vzgon navzgor, veličastvo zelenega, v pranedolžnosti zemlje – nič mu ni bilo primerljivo z gozdom, z njegovim tako dobrodejnim blagrom. Kako se je pod tistim rastlinskim ostrejšem pogrezala konfincijska preteklost! Bilo mu je, ko da je z očmi jedel drevesa, drevo za drevesom ...

Nova zemlja, ki jo je v svoj veri pričakoval, ni mogla biti brez nečesa, podobnega gozdu, brez te čudovite božje domislice ...« (Rebula 2005: 93).

⁴⁰ To velja, dokler Florijan ne obišče mistikinje Terezije Neumann. V drugih dveh delih se njegova čud zelo spremeni. Postane umirjen in med njim in nekdanjim nadrejenim, gospodom Galantom, pride do zamenjave. Zdaj mora kaplan tolažiti nekdanjega sebi nadrejenega župnika.

S tem se miniaturno vzpostavlja paralelizem membrorum, ki se pojavlja tudi v drugih kategorijah romanesknega besedila različnega obsega, najbolj izrazito v motiviki. Prim. še:

b) »*Neustavljiva reka življenja* s svojimi zmeraj novimi valovi ...« (71).

»*Reka življenja* teče tudi skozi Cerkev ...« (72) (= spremembe!).

c) Stigmatiziranec p. Pij, stigmatiziranka Terezija Neumann.

4. Motivika

Najbolj opazen in poetično učinkovit je paralelizem membrorum v motiviki, kjer se isti motiv ponovi v drugačnem kontekstu, kar praviloma deluje bridko ironično. Besedilne enote so večje ali manjše, ki so lahko vložene v večje:

a) Florijan se ravno pohvali, da ga pri Nemcih varuje kolar, da mu ne zaplenijo kolesa, a ob prihodu v Gorico mora »oddati kolo nemški patrulji« (125, 126).

Ob vrnitvi iz Dachaua, od koder sta s prijateljem Angelom prikolesarila na podarjenih kolesih, mora »kolo pri prijavi pri priči prepustiti partizanom« (167).

b) V konfinaciji je ravno na Marijin praznik v hudi vročini iskal prenočišče brez ficka v žepu, zato so ga odganjali od vrat, dokler se ni znašel na vrhu nekih drugih stopnic, ki so s svojim razžarjenim cementom rezale nekakšen vrt. Obsedel je tam, vanj je zadihalo kakor iz prepada, nič ni bil jedel tisti dan, vrtelo se mu je. [...] O Mati, danes v nebesa vzeta! ... Me slišiš, vrženega v ta apeninski Getsemani? Samo ti mi ostajaš v tem mrliškem Moliseju, da ti zakličem: pomagaj! Demon obupa, moj posebni demon, moj špecializirani demon hoče, da zdvomim nad Tabo, nad Tvojim Sinom, nad Cerkvijo (80).

Tista strašna zapuščenost, »demon obupa« se je obudil, ko je zbežal od Svete Jedrti zaradi grozečega napisa.⁴¹ A kaj, ko je tudi tu na župnišču pisalo: »*Smrt izdajalcem slovenskega naroda!* Barva je bila tukaj oljnata« [...] »Sesedel se je na stopnice, spustil glavo na kolena in se počutil v nečem grozljivo preteklem – na vrhu nekih strmih cementnih stopnic v Campobassu. Zajokal je kakor takrat, to so bili slovenski Apenini ... (179).

Komunizem kot zrcalna podoba fašizma!

c) Po neuspešnem pogovoru z vizitatorjem išče kaplan tolažbo v cerkvi pred tabernakljem:

»V meni je več kot žalost. V meni je nekaj getsemanskega. Strah, da neham verjeti Vate. Groza, da izgubim Tebe. Kako naj živim brez Tebe?« [...] Stal je pred tabernakljem, trpel, krvavel, vpil, od tam pa nič, molčanje.⁴² Prišel je z nekakšnim ultimatom: »Če si, se pokaži« (190)!

⁴¹ »[...] preko stene napis z apnom: 'Smrt izdajalcem slovenskega naroda'« (173)!

⁴² Rebula tu doda svoj ontološki izziv: ali je morda prav ta strašna neodzivnost prispevala k protestantskemu zanikanju (20)?

Zrcalno se motiv kaplana Florijana pred tabernakljem – kakor v funkciji oklepa-joče kompozicije – spet pojavi proti koncu romana. Zdaj ni tako notranje razrvan kot pred leti tam v Vipavski dolini. Razočaranega in pobitega se počuti zaradi ovir, ki jih nova oblast postavlja Cerkvi. Prej je šlo za pohujšanje nad (italijansko) Cerkvijo, zdaj gre za razočaranje nad civilno domačo oblastjo.

V temi se prikraide v cerkev do obhajilne mize: »Danes je bil gotov, da je bil tam. Ko bi stopil predenj, bi mu bilo to skoraj nekaj naravnega« (190).

Našteva mu, kaj vse je moral prestati krotko, mirno, ali bi On tudi?

– Bi Ti, krotki in iz srca ponižni, prekinil obisk z udarcem obeh rok po mizi in se odstranil.

– Bi mirno sprejel, da dovoljenje za velikonočno procesijo dobi na velikonočni ponedeljek.

– da na dan slovesnega praznovanja farnega patrona napovejo vaje vojaških obveznikov.

– plačati globo za vsako minuto čez dovoljenih deset minut zvonjenja.

– kazen za napačno prijavo pavšalnega električnega toka, čeprav prijava celo večjega odjema od resničnega.

– OZNA sili mežnarja, da postane ovajalec (191).

č) Sredi večje ponovljene enote se ponovi še manjša v simbolni vlogi. Lahko si mislimo, kaj napoveduje 'katafalk'?

»Kot takrat, ko je naslonil motor ob steno neke cerkve sredi Vipavske doline in vstopil. *Na sredi je še stal nepospravljen katafalk*« (190). Čeprav se dela močnega, ga preveva velika žalost, drugače se ne bi spomnil tiste situacije v obdobju fašizma. V bistvu se prejšnja situacija ponovi: »*Nepospravljen je sredi cerkve še stal katafalk od jutranje zadušne maše.*

»Pozdrav, večni prijatelj. Samo pozdrav, drugega ne zmorem« (20).

d) Poseben pomen ima brevir, molitvenik, knjiga s svetimi besedili, ki so za duhovnike obvezno dnevno branje:

»Zjokal se je po odstopu nadškofa Sedeja. Sledila je strašna noč, ko mu je uspelo zaspati šele zjutraj, a še takrat *po mučni sanji. Zablodil je bil v gozdu iz skeletov in izgubil brevir*« (23).

Isto se ponovi tik pred njegovo smrtjo: »*Sanjalo se mi je, da sem v gozdu izgubil brevir* in da mi ga je dr. Gerlich pomagal iskati«, je bil zadnji zapis, ki so ga našli v njegovem dnevniku (199).

Po treh dneh so našli najprej »*brevir*« (199).

e) Drugo jutro ga je cerkovnik zaman čakal za mašo. Po treh dneh so našli najprej brevir, nato njega, *pokritega z dračjem*« (199).

Podobno kot je deček našel Ferda. Od lisic že objedeno truplo je odkril deček in tja pripeljal Florijana. Ta je šel po lopato in »*z bližnjega listnjaka nanesel prsti mrtvecu na glavo. Prsti je nasul tudi nad domnevno lego trupla. Tako, bil je vsaj za silo pokrit*« (150).

5. Kompozicija

Oklepajoča kompozicija, ki se prepleta še z drugimi stilnimi sredstvi, je vrh tukajšnje Rebulove poetike. Poleg nje je omeniti še, da ponavljanje ni le golo stilno sredstvo, temveč pomembna sestavina fabuliranja. Med njimi so najbolj prepoznavni obiski vseh vrst: prijateljski, uradni, službeni, sovražni. Vanje je vključeno veliko dialoga, vendar tudi notranjega govora ne manjka.

Sem sodijo tudi kontrasti, od vrha navzdol: med Kristusom in satanom, škofi in duhovniki, kristjani in komunisti, partizani in domobranci, intelektualci in delavci / mistiki itn.

6. Vprašanja

– Na koncu tega razdelka še zadrega, ker pogosto ne najdem prave razlage za pogosta tropičja.

– V celoti gledano, je Rebulov jezik vsekakor imeniten in umetelen. Žal ni prave motivacije, da bi konkretno preverila vtis, da ni prave diferenciacije med govorom upovedenih oseb in jezikom pripovedovalca.

– ali je res mogoče, da intelektualec takšnega formata sprejema (krščansko) mistiko (brez zadržkov) kakor najbolj naiven vernik; ali je to le videz, uporaben za pisateljsko obrt.

V. Medbesedilnost

Poznavalci literature, krajevnih razmer in lokalne zgodovine bi gotovo našli še več izhodišč za analiziranje realnega in literarnozgodovinskega ozadja romana, ki kažejo veliko Rebulovo razgledanost in njegovo vpetost v literarno tradicijo.

1. *Filip Terčelj* je eksemplarični primer treh totalitarizmov na slovenskih tleh (Albrecht 2017).

2. Primorski pisatelj o slovenstvu in slovenščini nikakor ne more mimo dveh zgledov na tem področju: prvi je *France Bevk* (1938) s kaplanom Martinom Čedermacem iz Beneške Slovenije, drugi *Virgil Šček* (2021), ki je držal pokonci slovenstvo na Krasu in sploh na slovenskem ozemlju pod italijansko zasedbo.

3. Oblaki so pri Rebuli čisto nekaj drugega kot pri Cirilu Kosmaču⁴³ (12)!

4. Starec in Florijan, ki kot svetopisemski Tobija pokopujeta mrtve (115), se lahko zgledujeta v Stari zavezi *Svetega pisma* (Tob 1,16-19, 2,3-8). Pa ni treba, da je to zgolj medbesedilni motiv, ampak realnost življenja.

5. Rebulova naklonjenost mistikom se kaže v rešilni bilki, ki se je je Florijan Burnik oklenil v osebi Terezije Neumann ob hudem preganjanju v času fašizma. Kapucin sveti Pij (iz Pietrelcine), ki pomaga južnjaško vernemu italijanskemu vo-jaku, da se je rešil streljanja in jame (Rebula 2005: 177), in se Ferdinandu zahvali

⁴³ Prim. *Balada o trobenti in oblaku* (1968).

za prenočišče, je sicer komaj omembe vreden moški par (Pio 2018) oboževani mistikinji Tereziji Neumann.

6. Da je Rebula bral Truhlarjeve pesmi (1969), dokazuje njegovo »edino možno Sidro na oceanu biti ...« (2005: 33–34).

7. Najbrž je Rebula vpletel v tukajšnji roman še marsikatero resnično zgodbo, kakor je storil s Puncerjevo (1991: 47, 65, 67, 71, 79, 80, 82, 86, 97, 131) pri opisu, kako je prijatelj Angelo prišel do Najsvetejšega in ga varoval v nemogočih taboriščnih razmerah.

Sklep

Večnost je bila za Rebulo trajnostno vprašanje. Motiv se pojavi že vsaj deset let prej v romanu *Kačja roža* (1994), v kateri je z velikimi črkami izpisano: Resnično nov bo samo tisti svet, kjer se bo napis glasil: TUKAJ SE GOVORI SAMO VEČNOSTNO (1994: 67).

Ferdu, sojetniku in potem partizanu, v jeziku, ki ga kot komunist edinega razume, Florijan zaupa, da je zanj edina politika, ki ga zares zanima, svetost: »Najbolj univerzalna. Najbolj učinkovita. Najbolj *kozmična*« (117).

Nekje⁴⁴ je Rebula zapisal, da si njegove vrednote sledijo po zaporedju: Slovenec – kristjan – človek. V romanu *Kačja roža* (1994) se motiv človeka oz. iz njega izpeljane človečnosti navezuje na kategorijo razrednosti, razrednega boja. Dušan zabrusi Stanku:

'Zunaj razrednega smo v megli, dragec! Vzemi to naše nacionalistično cmerjenje ob tistem QUI SI PARLA! Ko da ni isto, v katerem jeziku sklanjaš fašizem, v italijanskem ali slovenskem. Nov svet bo obesil drugačen napis ...'

In je ponovil geslo, izrečeno tovarišem v votlini: 'TUKAJ SE GOVORI SAMO ČLOVEŠKO. Boš ti gledal vzhajanje novega sveta prekrizanih rok' (1994: 67)?

Motivika Slovenca in kristjana je v romanu *Nokturno za Primorsko* izrecno fabulirana v eni in isti osebi, predvsem v Florijanu, in obrisno tudi pri nekaterih drugih, medtem ko se motiv človečnosti pojavlja pri posameznih osebah bolj razpršeno:

1. *Komunist Ferdo v zaporu* dobi paket. Florijanu ukaže, naj ga odpre in se podpre z dobrotami iz meščanske hiše njegovih domačih, češ: »Naj bom komunist samo z gobcem?« Konkretna ljubezen, izražena materialno. Odtlej Florijan pri vsakdanjem rožnem vencu misli tudi nanj (29).

»Naj bom komunist samo z gobcem?« je bilo Ferdovo geslo tudi na partijskih sestankih. Ni trpel tistega ločevanja pri kuhi za moštvo in člane štaba. Postavil se je za kmeta, za katerega je bil prepričan, da mu nima ničesar očitati (138). Je pač plačal z življenjem drugačno politično usmeritev.

⁴⁴ Žal sem izgubila vir.

2. *Škof Margotti* je Sedejev in Sirottijev naslednik, sicer tudi sam režimovec, a drugačen človek, kristjan obišče duhovnika Florijana v bolnišnici (72).

3. *Italijanski kaplan Angelo* in Florijan postaneta prijatelja in duhovna zaveznika (51). Pri romanju na Barbano iz slovenske pesmi *Marija skoz življenje* razume samo besedi življenje – trpljenje in to je dovolj, da bi se rad naučil slovenščine.

Po naključju se spet srečata v dachavskem taborišču. Dogajanje je postavljeno in medias res brez vsakršne povezave s prejšnjimi dogodki. Skupaj se vračata v domovino.

4. *Funkcionar javne varnosti*, ki se je s Florijanom rad pogovarjal: »S kom bom odslej govoril o poslednjih rečeh« (82, 83)?

5. *Nemški oficir* kljub napovedi, da bo vas zažgana in prebivalci izgnani, po pogovoru s Florijanom ohrani vas celo in prebivalcem se nič ne zgodi (106–107).

6. *Sestra* dá zatočišče italijanskemu vojaku, ki je bil skočil z enega tistih kamionov, ki so vozili ljudi iz Gorice v jame v Trnovskem gozdu, češ da jih peljejo na zaslišanje (176, 177).

»Zaradi vas in vaše sestre bom odslej drugače gledal na vaš narod« (179).

7. Vsi tisti primorski ljudje, ki so ob kapitulaciji Italije preoblečili in hranili tisoče italijanskih vojakov, ki so se umikali iz Slovenije (177).

8. *Borenko* se novemu župniku Florijanu predstavi kot star liberalec in mu da pest jeklene volne, da odstrani zloglasni napis (181). Ob drugi priložnosti ga svari, ker ne pazi na svoje izjave in sam hodi iz župnišča k oddaljeni podružnici (196).

9. *Florijan* sam je novi režim in njegove žrtve do konca opravičeval.

Padel je zlati prijatelj Ivan (Bric), raznašalec njegovih knjig. »Ustreljen, ko je v spremstvu dveh otrok kosil travo. Ker je bil rekel, da je OF komunistična.« Florijan je preklel gibanje, ki ubija take ljudi! A spet šel vase:

Ali ni bil tisti vzgib nor? Prepuščal se je srcu kakor otrok. Saj, padale so tudi nedolžne žrtve. Koliko Slovencev je padlo v prvi svetovni vojni od Srbije do Karpatov, od Soče do Piave. Če je bilo potočeno toliko slovenske krvi za Habsburžana, zakaj ne bi nekaj te krvi zaslužila tudi mati Slovenija (126)?

Boli ga slovenska razdvojenost. »Domobranci in partizani, združite se za dobro našega naroda« (112)! Tukaj je kaplan Florijan seveda preoblečeni Rebula sam.

Oklepajoča kompozicija v motiviki ni le učinkovito poetično sredstvo, temveč hkrati v funkciji sporočila, da je totalitarizem totalitarizmu enak, čeprav ima različen predznak.

Bibliografija

Alojz Rebula

Snegovi Edena, Koper: Založba Lipa, 1977.

Duh Velikih jezer. Lik Ireneja Friderika Baraga (Slovenske večernice 131), Celje: Mohorjeva družba, 1980.

Zeleno izgnanstvo. Ljubljana: Slovenska matica, 1981.

Pastir prihodnosti. Lik Antona Martina Slomška, Celje: Mohorjeva družba, 1992.

Kačja roža. Ljubljana: Mihelač, 1994.

Nokturno za Primorsko. Roman. Celje-Trst: Mladika-Mohorjeva družba, 2005.

Skrivnost kostanjevega gozda. Roman, Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2010.

Divji golob, Trst, Gorica, Celje: Mladika, Goriška Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2014².

Albrecht Ivan. *Filip Terčelj. Duhovnik v primežu dveh svetovnih vojn in treh zločinskih režimov*, Ljubljana: Založba Družina, 2017.

Bevk, France (< Pavel Sedmak), 1938: *Kaplan Martin Čedermac*, Slovenska matica, 1938.

Cergol, Jadranka. »Bibliografija Rebulovih del«. V *Rebulov zbornik 2*, ur. Marija Pirjevec, 169–192. Trst: Mladika, 2015.

Ditmajer, Nina: Domovinska tematika v slovenskih pesmih na Štajerskem do sredine 19. stoletja, V: *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja*: Slovenski pogledi, ur. Vanja Kočever, 555–580, Ljubljana: ZRC SAZU, 2022.

Golec Boris, 2022: »Karniolizacija – stranpot v slovenski etnogenezi?« V: *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja*. Slovenski pogledi, ur. Vanja Kočever, 147–197, Ljubljana: ZRC SAZU, 2022.

Kosmač, Ciril. *Balada o trobenti in oblaku, novela*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968.

Puncer, Franc: *Duhovnik v taborišču smrti*, Celje: Mohorjeva družba, 1991.

Sala, Renzo (ur.), *Sveti Pij iz Pietrelcine*. Molitve, misli, drobtinice, devetdnevnica, litanije, življenje, Ljubljana: Družina, 2018.

Stanonik, Marija, »Pozdravljeno trpljenje ...«, Poezija konteksta I = tematska številka *Borca* XLV, št. 5–7, ur. Milena Štrajnar, Ljubljana, 1993.

Stres, Anton, *Leksikon filozofije*, Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2018.

Šček, Virgil. *Ljubil sem slovenski narod*. Ljubljana: Družina, 2021.

Štrukelj, Anton. *Lepota in svetost v teologiji: papežu Benediktu XVI. za 95. rojstni dan*. Ljubljana: Salve, 2022.

Truhlar, Vladimir. *V dnevih šumi Ocean*, Celje: Mohorjeva družba, 1969.

_____. *Enciklopedija Slovenije*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.

_____. *Katekizem Katoliške Cerkve*, Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca, 1993.

_____. *Sveto pismo stare in nove zaveze*: Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 1997.